

Bespreking van Rik Schutz en Ludo Permentier, *Met zoveel woorden. Gids voor trefzeker taalgebruik*. Amsterdam: Amsterdam University Press B.V. / Antwerpen: Davidsfonds/WPG Uitgevers België nv, 2016, 603 bladz.

Frits van der Kuip
Fryske Akademy / KNAW
fvanderkuip@fryske-akademy.nl

Net verschenen is een kloek boek van de hand van Rik Schutz en Ludo Permentier, getiteld *Met zoveel woorden*. Het heeft een moderne uitstraling: een knalgeel omslag met twee grote knalroze letters A en Z. Het omslag vermeldt verder dat het om een 'gids voor trefzeker taalgebruik' gaat. Het is een vademecum voor elk die schrijft of vertaalt, en afgaande op de toonzetting in de korte inleiding duidelijk bedoeld voor het grote publiek. Met dank aan de auteurs en de uitgevers een ideaal sinterklaasgeschenk voor taalliefhebbers.

De functie van het boek is praktisch en verstrooiend. De uitdrukkingen die erin opgenomen zijn, zijn volgens de auteurs algemeen gangbaar of in ieder geval bij de meeste moedertaalsprekers bekend (p. vii). De auteurs geven niet expliciet aan waar ze hun materiaal vandaan hebben gehaald, maar ik vermoed zo tussen de regels door lezend voornamelijk van het internet. Op p. xii vermelden ze dat de citaten die het gebruik van een uitdrukking illustreren, afkomstig zijn '[..] uit allerhande tekstsoorten: romans, dagbladen, non-fictie, blogs, reclamemateriaal en internetfora' en op p. xiii schrijven ze: 'Wie op internet een compleet spreekwoord intikt als zoekterm [..].'

In het boek staan samenstellingen, woordgroepen en uitdrukkingen bijeen, geordend volgens het onomasiologische principe. In een onomasiologisch woordenboek gaat het niet om woorden en woordgroepen waaraan diverse betekenissen zijn gehecht, maar om zaken, begrippen, concepten waaraan een hele reeks met verwante woorden, woordgroepen, idiomatische uitdrukkingen en spreekwoorden is verbonden. Aldus zal de gebruiker een geschikt woord of een passende uitdrukking kunnen vinden waar hij zelf niet zo gauw aan had gedacht. Naast die praktische functie is er ook een verstrooiende. Het is, zo zeggen de auteurs op pagina ix, leuk voor de lezer om die uitdrukkingen waarschijnlijk voor het eerst allemaal bij elkaar te zien. Schutz en Permentier beperken zich in hun boek overigens tot samenstellingen, woordgroepen en uitdrukkingen die een begrip kracht bijzetten (intensiveringen) of een concept beeldend verwoorden (idiomatische uitdrukkingen).

Het klassieke voorbeeld van een onomasiologisch woordenboek voor het Nederlandse taalgebied is *Het juiste woord* van L. Brouwers (1931). Deze dikke pil werd diverse malen herdrukt en herzien, de 6^e druk door F. Claes (1988, 8^e opl. 2011), en lag en ligt bij veel professionele schrijvers als een onontbeerlijk attribuut naast *Het Groene Boekje*, de *Schrijfwijzer* van Renkema en de *Dikke Van Dale* op het bureau. Ook in de ons omringende talen zijn dergelijke woordenboeken verschenen. Een beknopt overzicht is te vinden in Van Sterkenburg (2003). Van Sterkenburg geeft ook de nodige aandacht aan het *Algemeen Nederlands Woordenboek* van het INL (nu INT) dat voor zover beschikbaar een combinatie beoogt te zijn van een semasiologisch en een onomasiologisch woordenboek.

Nu dient zich de vraag aan waarmee het boek van Schutz en Permentier zich onderscheidt. Zoals gezegd beperken de auteurs zich tot intensiveringen (2800 in totaal) en idiomatische uitdrukkingen (5700 in totaal). Synoniemen, spreekwoorden, doodoeners en zeldzame

uitdrukkingen laten ze links liggen (p. xiii-xiv). De argumentatie is dat voor synoniemen al goede verzamelingen beschikbaar zijn. Dit geldt ook voor spreekwoorden, maar hierbij gebruiken ze een ander argument. Spreekwoorden in de vorm van een complete zin blijken in gewone Nederlandse teksten amper voor te komen. De auteurs merkten dat ze bij het intypen van een spreekwoord als zoekterm op het internet bijna altijd terechtkwamen in spreekwoordenverzamelingen. Betekent dit dat spreekwoorden pur sang meer thuishoren in het mondelinge taalverkeer, net als doodoeners? Deze vraag had hier best gesteld mogen worden, maar is dat waarschijnlijk niet vanwege de functies en doelgroep van het boek. Nou ja, we zeggen maar zo: in die Beschränkung zeigt sich erst der Meister.

Dat de auteurs zich beperken staat hen te prijzen. Wie weleens de pil van Brouwers ter hand genomen heeft (zelf heb ik de vijfde druk geraadpleegd), weet dat je je daarin gemakkelijk kunt verliezen en door de bomen het bos niet meer ziet, ook al bestaat het boek voor de helft uit een alfabetisch register dat je door het woordenboekgedeelte leidt. Het boek van Schutz en Permentier is gelukkig vrij gebruikersvriendelijk. Typografisch is het goed verzorgd: voor de lemmata is een groot lettertype in blauw gebruikt, voor de intensiveringen een klein lettertype in zwart, voor de idiomatische uitdrukkingen een klein lettertype in blauw en voor de citaten een klein lettertype in zwart cursief. Het boek heeft maar liefst drie registers naast het woordenboekgedeelte met behulp waarvan de gebruiker een aantal zoekvragen beantwoord kan krijgen. Die vragen staan helder verwoord met een handig stappenplan aan de binnenkant van het omslag. Hieronder behandel ik ze één voor één in detail.

De eerste zoekvraag is hoe men een begrip beeldend kan verwoorden. Stap 1 is nu om te bedenken wat het gewoonste woord voor dat begrip is. Ik vind dit wel wat subjectief. We moeten bijvoorbeeld kiezen tussen de synoniemen of bijna-synoniemen *bedeesd*, *bedremmeld*, *beschroomd*, *bleu*, *schuchter*, *schuw*, *timide*, *verlegen* (zie Van Dale). Puur intuïtief schat ik *verlegen* als het gewoonste woord in, maar geldt dat voor iedereen?

We gaan verder met stap 2. We zoeken *verlegen* op in het woordenboekgedeelte. Onder het lemma *verlegen* vinden we de volgende uitdrukkingen (p. 369-370): *(je) geen raad weten met*, *je ogen neerslaan*, *met een benepen stem(metje)*, *niet weten waar je moet kijken*, *rood als een biet*, *rood als een boei*, *rood als een tomaat*, *schuw als een maagd met jeugdpuistjes*. Die uitdrukkingen worden elk gevolgd door een citaat. Dat geeft een context aan waarin de uitdrukking gebruikt wordt. Dat is maar goed ook, want die uitdrukkingen zijn niet zomaar inwisselbaar. Er is bijvoorbeeld een verschil tussen *verlegen-zijn* in de zin van zich niet vrij durven uiten, zich niet vrij voelen (*je ogen neerslaan*) en *verlegen-zijn* in de zin van niet goed weten hoe te reageren of zich te houden (*je geen raad weten met*). Geconfronteerd met deze reeks uitdrukkingen wordt de gebruiker dan geacht te weten wat hij kiest. In de inleiding schrijven de auteurs (p. vii): 'U krijgt als het ware een grabbeltonnetje met mogelijkheden aangeboden waaruit u datgene trekt wat het beste past in uw tekst. Dat doet u met uw eigen taalgevoel en uw eigen kennis van de betekenis van de uitdrukkingen.' Dat mag zo zijn, maar in dit geval zou ik voor twee ingangen gekozen hebben, bijvoorbeeld *verlegen 1 (schuw)* en *verlegen 2 (onzeker)*.

Stap 2 van de eerste vraag is genomen zodra we een keuze gemaakt hebben. We kunnen nu een *verlegen*, *timide* persoon bijvoorbeeld omschrijven als iemand die zo *schuw* is als een *maagd met jeugdpuistjes*. Ik had die uitdrukking nog nooit gehoord of gelezen, maar zoals de auteurs in de inleiding (p. vii) schrijven, zijn de meeste uitdrukkingen in het boek bij de meeste (!) moedertaalsprekers bekend en hebben ze alleen niet opgenomen wat beperkt is tot een kleine regio of groep. Dus toch nog een nieuwe gangbare uitdrukking geleerd of is hier een vergissing in het spel?

Want de auteurs voegen aan de uitdrukking toe (p. 370): ‘Uit: *Zomerhitte* van Jan Wolkers. Elders niet aangetroffen.’

Door naar de tweede zoekvraag: hoe kan men de betekenis van een woord sterker uitdrukken? Stap 1 is nu eenvoudiger. Er hoeft geen woord bedacht te worden zoals bij de eerste vraag maar het woord dat we willen intensiveren zoeken we direct in het woordenboekgedeelte op, bijvoorbeeld *bleek*. Onder het lemma *bleek* (p. 63) vinden we dan, en dat is stap 2, de samenstellingen *doodsbleek*, *lijkbleek*, *wasbleek* en de uitdrukkingen *bleek als de dood*, *bleek als de dood van leperen*, *bleek als de maan*, *bleek als een doek*, *bleek als een pannenkoek*, bij de laatste de aantekening dat het Belgisch-Nederlands is.

De derde vraag die de gebruiker het boek kan voorleggen is welke woorden met welk woord geïntensiveerd kunnen worden. Neem bijvoorbeeld het adjectief *kapot*. Stap 1 is om in het register *Bepalers* het woord *kapot* op te zoeken. Daar aangeland vinden we, en dat is dan stap 2, een aantal collocaties (p. 448): *je kapot lachen*, *je kapot schamen*, *je kapot schrikken*, *je kapot vervelen*, *je kapot werken* en het straattalige *kapot lauw* en *kapot spang*, met nog een verwijzing naar *lachen*, *schamen* enz. in het woordenboekgedeelte. Een ander voorbeeld is het adjectief *vet*, in jongerentaal een tijdlang als bijwoord de intensiveerder bij uitstek. We volgen dezelfde procedure en vinden de collocaties *vette (kranten)kop*, *vette lach*, *vette pech* en *vet salaris* (p. 469). Men zou hier ook het netgenoemde jongerenwoord verwachten, maar blijkbaar is dat in internetteksten niet gangbaar. Of zou het, hoewel ik het ten Friese plattelande genoeg hoor gebruiken, alweer aan het verouderen zijn? In dat geval is het door de auteurs terecht ook niet opgenomen (p. vii).

Niet alleen woorden, maar ook woordgroepen fungeren als intensiveerder. Zo vindt men in het register *blauw staan* (p. 434) en *uur in de wind* (p. 468) dat respectievelijk naar *blauw staan van de rook* en *een uur in de wind stinken* verwijst. Veel van die opgenomen woordgroepen komen in als vergelijkingen voor, bijvoorbeeld *achtereind van het varken* (p. 431) of *Zwitsers zakmes* (p. 474) met een verwijzing naar *zo dom als het achtereind van een varken* en *veelzijdig als een Zwitsers zakmes*.

De vierde zoekvraag omschrijven de auteurs als ‘Hoe was ook alweer die uitdrukking met ...?’. Hiermee is het boek die mensen ter wille die wel weet hebben van een uitdrukking, maar niet de exacte vorm en betekenis ervan paraat hebben. Neem bijvoorbeeld de uitdrukking met *teerling*. Stap 1 is dan om in het register *Sorteerwoord* het woord *teerling* op te zoeken. Daar vinden we, en dat is dan stap 2, op p. 573 de uitdrukking *de teerling is geworpen* met verwijzingen naar *beslissing*, *besluit* en *onherroepelijk* in het woordenboekgedeelte. Stap 3 houdt dan in dat we in het woordenboekgedeelte onder de genoemde lemmata de uitdrukking vinden en eventueel ook andere uitdrukkingen met ongeveer dezelfde betekenis. Zo staan onder het lemma *besluit* (p. 52) de uitdrukkingen *de kaarten zijn geschud*, *de kogel is door de kerk*, *de teerling is geworpen* en *een hele stap*. Aan de hand van de bijgevoegde citaten kunnen we dan zien in welke context de uitdrukking gebruikt wordt.

Niet op de binnenkant van het omslag vermeld is de zoekvraag naar de lemmata in het woordenboekgedeelte. Deze vraag is wat stiefmoederlijk behandeld in een vrij kort derde register. Het pretendeert dat we daarin alle ruim tweeduizend lemmata kunnen vinden die gebruikt zijn om de 7500 uitdrukkingen te ordenen. Helaas beperken de auteurs zich in het register met het geven van zo’n zevenhonderd lemmata. Dat zijn alleen die lemmata waaronder zeven of meer uitdrukkingen zijn gegroepeerd. Deze lemmata zijn ondergebracht in elf categorieën zoals bijvoorbeeld *aandacht*, *actie*, *bestaan*. Deze categorieën worden verduidelijkt met een korte vraag zoals ‘wat voelen we erbij?’ (bij *gevoel*) of ‘kan het worden begrepen?’ (bij *verstand*). Ik weet niet zo goed wat ik met dit inhoudelijk register moet. Het lijkt mij meer een verantwoording van de auteurs hoe ze tot de

indeling en samenstelling van het boek gekomen zijn. Misschien dat een liefhebber van hitlijsten het aardig vindt, maar ik word er niet heet of koud van of nu onder het lemma *inspanning* in totaal 54 uitdrukkingen vallen, onder *kansloos* 11, onder *succes* 27 en onder *zinloos* 15.

Afgezien van de enkele hierboven geschetste aanmerkingen en onduidelijkheden blijft het een handig overzicht voor wie zijn taalgebruik wil variëren of intensiveren. Met behulp van een stappenplan, registers en een doordachte typografie vindt de gebruiker snel zijn weg in het boek. Daarmee mag het een echt doeboek genoemd worden. Het is niet compleet, maar die pretentie heeft het ook niet. Het geeft alleen de gangbare uitdrukkingen. Wel is het jammer dat synoniemen en spreekwoorden ontbreken, ook al dragen de auteurs in elk geval voor de synoniemen de legitieme reden aan dat er al goede verzamelingen (Van Dale) beschikbaar van zijn. Laat dit boek dan daarop een mooie aanvulling zijn.

Tot slot nog de opmerking dat men zich in het Nederlandse taalgebied gelukkig mag prijzen met het gegeven dat het aantal sprekers dusdanig is dat het voor uitgevers nog commercieel aantrekkelijk is om boeken als dit op deze wijze uit te geven.

Literatuur

Brouwers, L. 1973. *Het juiste woord. Standaard betekeniswoordenboek der Nederlandse taal.* Antwerpen / Utrecht: Standaard Uitgeverij (5^e dr.).

Van Sterkenburg, P. 2003. 'Onomasiological specifications and a concise history of onomasiological dictionaries.' In: P. van Sterkenburg (ed.), *A Practical Guide to Lexicography.* Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 127-143.